

УДК 351.82

О. В. Денисюк,
здобувач, науково-дослідна лабораторія управління у сфері цивільного захисту
Національного університету цивільного захисту України

ЗРОСТАННЯ РОЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРА В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

O. Denisyuk,
researcher of research laboratory management in Civil Protection at National University of Civil Defence of Ukraine

INCREASING THE ROLE OF STATE REGULATION OF THE FINANCIAL SECTOR IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY PROVIDING IN UKRAINE

У статті зроблено ретельний аналіз державного регулювання ринку фінансових послуг України. Розглянуто вплив нормативно-правової бази на формування ринку фінансових послуг та їх подальший розвиток. Проаналізовано вплив кризових явищ на розвиток фінансового ринку, а також на забезпечення фінансової безпеки держави.

In the article made a thorough analysis of state regulation of the market of financial services of Ukraine. The influence of the regulatory framework for the financial services market formation and their further development considered. The influence of the crisis on financial market development, as well as to ensure the financial security of the State analyzed.

Ключові слова: механізми державного регулювання, фінансова система, державний фінансовий контроль.

Key words: mechanisms of state regulation, financial system, the state financial control.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

До основних тенденцій розвитку ринку фінансових послуг в Україні відносяться інформатизація, глобалізація і зміна менталітету населення.

Інформатизація сфери фінансових послуг призводить до дистанційного керування процесом укладання і виконання угод, широкому використанню електронних грошей, кредитних карт нового покоління, що вимагає розвитку нових форм контролю, регулювання і захисту безпеки.

Глобалізація фінансових послуг підвищує їх роль у стимулюванні економічного зростання, але одночасно створює "новий хаос", посилює ризик фінансових криз і спекулятивних угод, що суперечать інтересам більшості учасників

фінансового ринку, що особливо представляють периферійні (віддалені від глобальних фінансових центрів) держави і сектори економіки.

Менталітет українських споживачів пов'язаний з розширенням числа учасників і споживачів фінансових послуг, підвищенням інформованості і довіри до суб'єктів ринку фінансових послуг у міру зростання прибутків населення і стабілізації державної фінансової політики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Істотний внесок у дослідження теоретичних питань і розробку окремих аспектів проблематики державного регулювання фінансової сфери економіки країни з позицій

підвищення фінансової безпеки його діяльності внесли праці вчених і практиків [1; 2; 3].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є аналіз зростання ролі державно-регулювання фінансового сектора в системі забезпечення економічної безпеки України.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вітчизняний фінансовий сектор за роки свого становлення досяг певного рівня розвитку. В Україні на початку 2011 року діяло 175 банків, 482 страхові компанії, 765 кредитних спілок, 323 ломбардів, 324 компанії з управління активами, 90 недержавних пенсійних фондів та близько 900 інвестиційних фондів різного типу. Було випущено в обіг цінних паперів загальним обсягом 424,3 млрд грн. Активи вітчизняної банківської системи становили близько 618 млрд грн., майже 80% яких припадало на кредитні операції банків. Активи страхових компаній досягли 32,3 млрд грн. Активи кредитних спілок сягнули 5,36 млрд грн. Активи інших небанківських кредитних установ склали 1,14 млрд грн. Ними було надано майже 164 тисячі кредитів загальним обсягом 1,3 млрд грн. Наприкінці минулого року в Україні діяло 39 фінансових компаній, що мали право надавати послуги з факторингу та 27 фінансових компаній, які отримали дозвіл на укладання договорів з фінансового лізингу. Усього упродовж року ними було укладено договорів факторингу на суму 485 млн грн., а обсяг діючих договорів з фінансового лізингу склав 20,2 млрд грн. Ліцензію на право залучати кошти установників управління майном з метою фінансування будівництва житла мали 101 фінансова компанія, які упродовж року створили 70 Фондів з фінансування будівництва (ФФБ) та залучили коштів на загальну суму 5,92 млрд грн. Усього в Україні на кінець року діяло 311 ФФБ та 5 Фондів для проведення операцій з нерухомістю (ФОН) [3].

У цілому фінансовий сектор розвивається досить динамічно. Разом з тим слід зазначити, що цей розвиток має дискретний та непропорційний характер, а загальний його рівень не відповідає зростаючим потребам національної економіки та суттєво відстає від середньоєвропейських параметрів. Попри досить високу динаміку свого формування, фінансовий ринок України, поки що не став головним та зручним механізмом реалізації інвестиційних програм держави, суб'єктів підприємницької діяльності та домашніх господарств.

У структурі українського фінансового ринку невідповідно малою є частка небанківського фінансового сегменту, на яку припадає тільки 7% загального обсягу активів фінансових установ. Торгівельно-розрахункова інфраструктура фондового ринку є незручною, витратною і до кінця не сформованою. Як наслідок, більше 90% усього обсягу цінних паперів, емітованих в Україні, обертаються на неорганізованому позабіржовому ринку. Фінансові установи України надають клієнтам досить вузький спектр фінансових послуг, більшість яких має незадовільний рівень якості, а законні права та інтереси споживачів цих послуг погано захищені.

Одним з головних чинників такого стану справ є недосконале правове середовище та вади державного регулювання. Нормативно правова база, що покликана регулювати різні аспекти професійної діяльності на фінансовому ринку, є досить суперечливою та не повністю сформованою.

Розпорошення державного регулювання і нагляд унеможливорює комплексний підхід до розвитку ринку як цілісної системи та не дозволяє забезпечити ефективного контролю за діяльністю фінансових конгломератів та консолідованого нагляду за професійними учасниками різних сегментів ринку. Це в свою чергу зумовлює фрагментарність

розвитку ринку, тінізацію та криміналізацію діяльності на ньому, а також надмірного витоку капіталу з країни. Існуюча правова база не забезпечує ефективної протидії маніпулюванню цінами особливо на фондовому ринку та незаконному використанню інсайдерської інформації. Невизначеність щодо шляхів та меж саморегулювання, з одного боку, призводить до невідповідного втручання держави в ринкові процеси, а з іншого — не дозволяє підключити до ефективної розбудови фінансового ринку інтелектуальні та організаційні ресурси професійних об'єднань його учасників.

Розвиток фінансового сектору гальмується насамперед низькою капіталізацією фінансових установ. Загальний капітал усієї банківської системи України дорівнює власному капіталу одного середнього за розмірами європейського банку. Неадекватність капіталу банківських установ компанії виступає серйозним бар'єром для забезпечення реального сектора вітчизняної економіки довгостроковими фінансовими ресурсами, а недокапіталізованість страхових компаній унеможливорює страхування масштабних ризиків в енергетичній, екологічній та фінансових сферах, стримує розвиток аграрного та медичного страхування. Одним з суттєвих чинників, що негативно впливає на розвиток ринку в цілому є низька транспарентність державних регуляторних органів та інформаційна закритість фінансових установ, зокрема, нестача інформації щодо результатів їх діяльності та послуг, що вони надають. Існуючі законодавчі вимоги та процедури розкриття інформації не відповідають міжнародно визнаним стандартам та потребам інвесторів та споживачів фінансових послуг, не дозволяють оцінити рівень надійності, кредитоспроможності та фінансової стійкості операторів ринку. Цьому, зокрема, заважає нерозвиненість системи рейтингових оцінок та існуючий монополізм на ринку вітчизняних рейтингових послуг, відсутність практики оцінки та розповсюдження інформації щодо результативності інвестиційної діяльності компаній з управління активами та інституційних інвесторів.

Характерною особливістю вітчизняних фінансових установ є невідповідність їх діяльності міжнародним стандартам, зокрема правилам та процедурам, визначеним Директивами Європейського Союзу. Найбільш суттєвими відхиленнями від загальноєвропейських стандартів є: низький рівень уніфікації регуляторних вимог до фінансових установ, у тому числі до розкриття регулярної та особливої інформації; відсутність дієвих механізмів захисту законних прав акціонерів особливо у випадку банкрутства або реструктуризації товариств та клієнтів фінансових установ у випадку шахрайства та зловживань з боку менеджерів і власників. Ці процеси створюють надзвичайно небезпечні погрози модернізаційним цілям і пріоритетам. Не їх досягнення загрожує перетворити сьогоднішнє наукове, технологічне, економічне і соціальне відставання України від високорозвинених країн Заходу в безповоротне. Останнє стане цивілізаційною і державною катастрофою. Саме через це антикризова стратегія, система антикризових заходів стає на цьому відрізку часу центральною проблемою забезпечення економічної безпеки країни.

Прийняття і проведення в жовтні — грудні 2008 р. першого пакету антикризових заходів дозволило в оперативному порядку мобілізувати і направити на підтримку банківського і промислового секторів економіки значні засоби з бюджету, стабілізаційного фонду і золотовалютних резервів країни. Це дозволило вирішити найбільш гострі проблеми кризи ліквідності, виплати корпоративних боргів і запобігання можливому дефолту за рахунок проведення політики м'якої девальвації гривні [1, с. 23].

У той же час, говорити про серйозне просування в подоланні кризових явищ доки підстав немає. Кредитний голод в реальному секторі економіки, значний відтік капіталів

за кордон, який пройшов по каналах банківської системи і валютного ринку показали, що спірними були не лише прийняті Мінфіном і Національним банком міри з підвищення ставки рефінансування, похідних процентних ставок. Помилковим було, на наш погляд, також рішення проводити величезні суми антикризових кредитів через слабку структуру — національний інститут, не пристосовану до виконання серйозних кредитних і інвестиційних функцій, у високій мірі корумповану і криміналізовану вітчизняну банківську систему.

Складнощі з вилученням і залученням засобів суверенних фондів і золотовалютних резервів, розміщених в державних боргових зобов'язаннях Казначейства США, також говорять про фундаментальні помилки докризової монетарної політики, яка, замість проведення активної промислової політики, фінансування розвитку національних фінансових інститутів і інфраструктури фінансових ринків, перетворила державу в боржника.

Однією з тривожних тенденцій в зв'язку з цим є те, що у міру погіршення економічного стану і неефективності антикризової політики, що усе більш проявляється, Україна втрачає свої позиції в групі зарубіжних країн.

Загальний висновок полягає в тому, що заходи оперативного регулювання, ослабивши найгостріші і небезпечніші тенденції кризи, розкрили, у тому числі, обмеженість і недостатність фінансово-кредитного і селективного посекторально-галузевого підходу до застосування антикризових заходів.

Зростання ролі регулювання фінансового сектора в системі забезпечення економічної безпеки України проявляється по наступних напрямках:

1. Надання глобальним і регіональним інвесторам послуги з перерозподілу ресурсів між країнами — це важливо в тій мірі, в якій допомагає вирішувати збільшення додаткової вартості, що створюється на українській території.

2. Введення державою в оборот некапіталізованих елементів національного багатства дозволить в разі збільшити потужність фінансового сектора. З одного боку, капіталізація активів дозволяє кратно збільшити активи фінансового сектора без катастрофічного зростання кредитних ризиків.

З іншого боку, гривні, емітовані під трансакційний попит для угод з капіталізованими активами, можуть виступати як джерела пасивів кредитних організацій, а самі активи — як частина власного капіталу кредитних організацій. Це істотно знизить потребу в припливі іноземних заощаджень і забезпечить швидке зростання пасивів без втрати фінансового суверенітету.

3. Державі необхідно стимулювати створення населенням довгострокових заощаджень і їх залучення до внутрішнього фінансового обороту.

Українці не довіряють більшості фінансових інститутів, які в останні 20 років через деструктивну політику держави неодноразово виявлялися неплатоспроможними. Висока інфляція і споживчий бум також сприяють збереженню короткого горизонту планування і високої суб'єктивної ставки дисконтування майбутніх прибутків. Тому заощадження українців носять короткостроковий характер (тільки 7,3% вкладів на початок 2013 року розміщені на термін понад 3 роки) і не можуть служити базою для видачі довгих інвестиційних кредитів [2, с. 54].

Нині нестача довгострокових внутрішніх заощаджень заміщується припливом іноземного капіталу, проте це веде до десуверенизації фінансового сектора, що неприйнятний з політичною і економічною точок зору. Для того, аби забезпечити стійке зростання суверенного фінансового сектора, недостатньо залучити в оборот капіталізовані активи і заощадження держави. Одним з ключових джерел пасивів українських фінансових інститутів повинні стати заощадження домогосподарств.

Окрім макроекономічної стабільності, для цього буде потрібно спеціальну систему заходів, яка б стимулювала створення і інвестування довгострокових заощаджень:

1. Розширення спектру доступних малоризикованих інвестиційних інструментів за рахунок введення житлового накопичувального вкладу з підвищеними страховими гарантіями, популяризації ощадних сертифікатів, які можуть виступити адекватною заміною безвідкличним вкладом.

2. Ширше використання механізму "поставлених" заощаджень, у тому числі для капіталізації неявних зобов'язань держави перед громадянами. Приклад використання такого механізму вже є — це "материнський капітал".

3. Підвищення фінансової письменності населення, без чого усі інші заходи можуть виявитися малоєфективними. Популяризація фінансових інструментів, у тому числі банківських вкладів як інструменту для консервативного інвестора, зажадає інформування громадян про відповідні можливості і ризики.

4. Уповільнення переходу частини населення до кредитної моделі поведінки, у тому числі шляхом обмеження зростання беззалогового кредитування фізичних осіб за допомогою підвищених нормативів резервування і введення жорстких вимог до системи ризик-менеджмента банків, що активно працюють з фізичними особами. Практика обмеження пропозиції споживчих кредитів істотно знизить ризик апетити українських банків, вірогідність кризи погашення боргів, а також тиск на споживчі ціни [1, с. 67].

4. Державі для успішного розвитку групи малих і середніх регіональних банків необхідно забезпечити рівноправний доступ до ресурсів.

Регіональні банки здатні демонструвати вищу ефективність і соціальну відповідальність, через філії банків. Проте в існуючих умовах вони вимушені підтримувати підвищений рівень ліквідності, що знижує їх конкурентоспроможність.

Недостатня увага до проблем регіональних банків веде до постійного зменшення їх кількості. Серед невеликих банків немало високоефективних вузькоспеціалізованих кредитних організацій, проте працювати в нестабільному економічному середовищі і в умовах жорсткого регулювання таким банкам украй складно. Малі банки, що не знайшли своєї ніші, частенько починають обслуговувати тійову економіку і втрачають лідензію за порушення законодавства по боротьбі з відмиванням грошей. Темпи зростання активів регіональних банків виявляються нижче за темпи зростання сукупних активів банківського сектора в цілому.

Якщо великі державні і приватні банки здатні гідно витримувати конкуренцію, то у відсутність безперебійного доступу до джерел фондування шар середніх і невеликих учасників банківського ринку рано чи пізно буде "розмитий" активними діями іноземних гравців. Особливо це стосується іпотечних регіональних банків, які виконують важливі соціальні функції на рівні окремих регіонів [2, с. 78].

Перспективними є наступні механізми забезпечення рівноправного доступу до ліквідності:

1. На державному рівні надання ресурсів регіональним банкам через спеціалізовані інститути — Національний банк України — повинно розширюватися, у тому числі за рахунок викупу державою і державними банками боргових цінних паперів цих інститутів. Крім того, цей найважливіший канал надання ліквідності повинен регулюватися довгостроковими угодами і забезпечувати стабільні обсяги припливу ліквідних ресурсів незалежно від ситуації на ринку.

2. При слабкості таких механізмів перетікання ліквідності усередині банківського сектора, як двостороннє і синдиковане міжбанківське кредитування, можуть бути використані додаткові схеми примусового перерозподілу ліквідності усередині банківського сектора:

— обов'язковий викуп великими банками облигаційних позик малих банків:

— укладання довгострокових угод про викуп великими банками частини кредитних портфелів малих банків.

Використання цих механізмів дозволило б запобігти існуючій напруженості в іпотечному секторі. Сьогодні іпотечні кредити, видані регіональними банками з розрахунку на швидкий продаж рефінансуючим організаціям, через скорочення обсягів викупу накопичуються на їх балансах.

Така ситуація погрожує стабільності слабокапіталізованих іпотечних банків і веде до гальмування іпотечного ринку, що ставить під сумнів досягнення ряду найважливіших орієнтирів у соціальній сфері і зрештою цілей Концепції соціально-економічного розвитку на період до 2020 року.

3. Слід надати регіонам більше свободи у використанні механізмів підтримки місцевих банків як за допомогою забезпечення джерел фінансування, так і шляхом участі в кредитному ризику. Місцеві органи влади повинні мати право на договірних стосунках встановлювати замовлення на розміщення кредитних організацій на своїй території, пропонувати бажаний набір банківських послуг, спільне фінансування галузей і підприємств.

5. Державі необхідно зняти надмірний адміністративний тягар з банків.

Покладений на банки тягар адміністративних витрат надмірний. Приклад — покладений на банки обов'язок по контролю за виконанням організаціями правил ведення касових операцій. Банки стали одним з основних постачальників інформації про операції нефінансового сектора, фактично допомагаючи державі виводити бізнес з "тіні", але відповідні витрати банкам ніяк не компенсуються. Значна частина витрат на дотримання законів і численних підзаконних актів мало залежить від об'ємів бізнесу, тому для малих і середніх банків такі витрати особливо обтяжливі.

Жорсткіші, ніж в багатьох країнах, вимоги Національного банку України до класифікації активів за рівнем кредитного ризику і нормативи резервування обмежують кредитні операції банків. З позицій турботи про стабільність банківського сектора не завжди виправданий використовуваний Національним банком України однаковий підхід до об'єму інформації, що надається, і виконуваних функцій. Збереження уніфікованих процедур нагляду, не залежних від об'єму активів і дозволених видів банківської діяльності, знижує конкурентоспроможність цих банків і ставить під сумнів перспективи їх існування.

З додатковим навантаженням для банків пов'язано виконання вимог інших регулювальників. Посилення нагляду за легалізацією злочинних прибутків з боку збільшує час обробки кожної операції, що стримує підвищення доступності фінансових послуг. Вимоги державних органів нагляду і інших регулювальників частенько не лише пов'язані з витратами на їх виконання, але і завдають значного збитку репутації банківській системі. Найбільш небезпечні в цьому сенсі масштабні "кампанії по підвищенню прозорості банків", які знижують довіру до банків і підвищують для них вартість залучення приватних вкладів.

6. Забезпечення державою доступності фінансових послуг — необхідна умова інноваційного зростання і збалансованого розвитку усіх регіонів країни. Географічна і цінова недоступність фінансових послуг, посилюючи відмінності в рівні освіти, житла, медичних послуг, консервує відсталість цілих регіонів країни [1].

Сьогодні близько 40% українців не мали доступу до базового набору банківських послуг. Ситуація покращується, але і сьогодні Україні потрібна розгалужена фінансова інфраструктура, що охоплює усю країну, як для забезпечення соціальних гарантій, так і для сприяння соціальному розвитку — вертикальній мобільності, формуванню середнього класу, реалізації підприємницьких здібностей українців.

Забезпечення соціальних гарантій включає розподіл засобів учасникам державних програм, проведення громадянами операцій з наданими державою субсидіями (включаючи "поставлені" заощадження на зразок "материнського капіталу"). Підвищення доступності фінансових послуг сприятиме розвитку людського капіталу: освітні кредити працюють на підвищення громадянами своєї професійної цінності, доступність інструментів інвестування особистих накопичень сприяє підвищенню відповідальності громадян за свій добробут. Людський капітал, у свою чергу, є базою інноваційного розвитку економіки.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, найбільший потенціал по підвищенню доступності фінансових послуг пов'язаний не із збільшенням числа вимагаючих високих витрат повноцінних банківських офісів (хоча їх мережа теж повинна розширюватися), а з розвитком дистанційних механізмів (мобільний і інтернет-банкінг, використання технологій поштового зв'язку, робота через роздрібних агентів, випуск платіжних карт, будовування мережевих структур), активізацією співпраці банків з поштовими службами, небанківськими фінансовими інститутами. Особливо великі можливості згаданих механізмів у сфері прийому комунальних платежів, грошових переказів, мікрокредитування.

Кризові явища у світовій фінансовій системі сприяють формуванню декількох світових центрів економічного тяжіння. Одним з проявів цих тенденцій повинне стати формування регіональних резервних бюджетів, що при належній взаємодії фінансової влади різних країн і регіональних спілок здатне зробити глобальну фінансову систему збалансованою.

Важливо використовувати підвищення статусу гривні як інструменту зміцнення українського фінансового ринку. Міжнародні інвестори прийдуть на гривневий ринок, якщо будуть упевнені, що номіновані в гривнях єврооблігації вони завжди можуть обміняти на гривні, а на них купити товари на сировинних біржах. Особливо це важливо для іпотечного ринку, де вже більше 50% кредитів видаються в гривні, а хеджування валютних ризиків обходиться дуже дорого.

Література:

1. Александров В.В. Финансово-кредитная система как фактор экономической безопасности транзитивного общества / В.В. Александров, Г.В. Задорожний, Е.Е. Юрченко; Харьков. нац. ун-т им. В.Н. Каразина. — Харьков, 2002. — 235 с.
2. Государственное регулирование экономики: учеб. пособие / [Н.П. Хохлов, Л.В. Ефремова, С.Е. Гиль и др.]; Под ред. Н.П. Хохлова, Л.В. Ефремова; Харьков. нац. экон. ун-т. — Х.: ИНЖЕК, 2005. — 206 с.
3. Корецький М. Пріоритети державного управління інвестиціями в Україні / М. Корецький // Зб. наук. пр. УАДУ / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. — К.: Вид-во УАДУ, 2001. — Вип. 2. — Ч. IV. — С. 119—128.

References:

1. Aleksandrov, V. V. Zhadorozhnyj, G. V. and Yurchenko, E. E. (2002), Finansovo-kreditnaya sistema kak factor ekonomicheskoy bezopasnosti tranzitivnogo obshchestva [Financial and credit system as a factor of economic security transitive society], Nac. un-t im. V. N. Karazina, Kharkiv, Ukraine.
2. Hohlov, N. P. Efremova, L. V. and Gil, S. E. (2005), Gosudarstvennoe regulirovanie ekonomiki [Government regulation of the economy], INGEK, Kharkiv, Ukraine.
3. Koretskyj, M. (2001), "Priorities of public administration investment in Ukraine", zb. nauk. Pr. UADU, vol. 2, no. IV, pp. 119—128.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2015 р.